

of afvoer van bedrijfsinstallaties heeft vóór de herfst van '44 nauwelijks plaatsgevonden, de kapitaal-*Verflechtung* (het uitwisselen van aandelenpakketten tussen grote Nederlandse en grote Duitse ondernemingen) is ver bij de Duitse verwachtingen achtergebleven¹, daling van de werkgelegenheid heeft men weten te voorkomen (de productie van de industrie was in '43 tot drie-vijfde gedaald, het aantal arbeiders nagenoeg constant gebleven) en de NSB'ers hebben maar weinig economische machtsposities kunnen veroveren. Ten aanzien van de vijfde doelstelling ligt de zaak anders: als gevolg van de Duitse eisen heeft men de drastische daling van het voorzieningspeil der bevolking niet kunnen voorkomen. Met dat al heeft het van Nederlandse kant gevoerde defensief tot de herfst van '44 op belangrijke punten successen geboekt. Eén ding was het evenwel niet: het was geen bijdrage tot de bevrijding, d.w.z. tot het winnen van de oorlog.

Uiteraard moet men bij dit alles zwaar laten wegen dat de Nederlandse industrie zich van meet af aan in een dwangpositie bevond. Er waren Duitse dreigementen, er was, belangrijker nog, de kracht die van de economische feiten uitging. Nederland had als 'veredelingsland' zowel grondstoffen als een afzetmarkt nodig. Op beide punten was het van Duitsland, vóór de oorlog al een belangrijke handelspartner, volstrekt afhankelijk geworden. Zeker, er zijn ondernemingen geweest waar men in '40 en later Duitse opdrachten geweigerd heeft, maar hun aantal was zo miniem klein dat de bezetter het veelal prefereerde, de zaak maar op zijn beloop te laten teneinde geen deining te wekken. Veel van die ondernemingen wisten zich toen met opdrachten uit de Nederlandse civiele sector te redden. Een breed en gestaag volgehouden verzet is in '40 niet overwogen – niet door de secretarissen-generaal, niet door de ondernemers, niet door de leiders der vakbonden. Door hen allen werd de afhankelijkheid van Duitsland als dominerend gegeven aanvaard; zij gingen er van uit dat, met handhaving

¹ Die kapitaal-*Verflechtung* is door de Duitsers met succes alleen geforceerd bij de Hoogovens en bij Werkspoor; Duitse ondernemingen hebben voorts enkele werven opgekocht, Fokker bijna geheel in handen gekregen en hun aandelenpakket in de Algemene Kunstzijde Unie tot meer dan de helft uitgebreid. In totaal werden door het Duitse bedrijfsleven als gevolg van de kapitaal-*Verflechtung* slechts waarden verworven tot een totaal van ruim f 50 mln (het Franse en Britse vermogen dat in ons land belegd was, bedroeg vóór de oorlog meer dan f 210 mln). Daarnaast hebben de Duitsers in '40 en later getracht, Nederlandse eigendommen in het neutrale buitenland, de Verenigde Staten bijvoorbeeld (dat laatste tot december '41), in handen te krijgen; hoe de Nederlandse regering zich moeite gaf, die pogingen te verijdelen, hopen wij in deel 9 (*Londen*) te beschrijven.